

Din istoricul pronumelui nehotărît *altcineva*. Contribuții gramaticale

Adrian Chircu*

Facultatea de Litere, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Str. Horea 31, 400202 Cluj-Napoca, România

Despre articol

Istoric:

Primit 19 decembrie 2017

Acceptat 17 ianuarie 2018

Publicat 27 aprilie 2018

Cuvinte-cheie:

gramatică diacronică

sintagmă

lexicalizare

dinamică sintactică

pronume nehotărîte

cuantificatori

Rezumat

În prezentul studiu, ne propunem să urmărim modul în care s-a constituit pronumele nehotărît *altcineva* în limba română. Faptele de ordin lingvistic sînt discutate, în mare măsură, în perspectivă diacronică, cea care ne poate ajuta să înțelegem care au fost etapele evolutive ale acestui pronume compus, pornindu-se de la o sintagmatizare după model latinesc și ajungîndu-se la o lexicalizare pe teren românesc. Pentru o analiză obiectivă și actuală, am priorizat direcțiile investigative din recentele gramatici ale limbii române fie ele diacronice (Frîncu, 2009, Stan, 2013; SOR) ori sincronice (GALR; GBLR; RGR; GR).

În sprijinul acestui demers, am făcut apel la un număr reprezentativ de scrieri vechi (în principal din veacurile al XVI-lea și al XVII-lea), care ilustrează dinamica limbii de odinioară, ca, de altfel, și mutațiile care au survenit pe parcurs. Cercetarea noastră a dus la rezultate interesante și inedite *à la fois*, referitoare la particularitățile structurale, la compatibilitatea semantică, la asocierea sintagmatică ori la implicațiile sintactice ale pronumelui în chestiune.

1. Preliminarii

În ultimul deceniu, în lingvistica românească, au apărut unele schimbări în ceea ce privește interpretarea morfosintactică, în sensul că centrul de interes nu-l mai reprezintă exclusiv descrierea părților de vorbire și a relațiilor dintre ele în sincronie, ci acesta s-a deplasat înspre abordarea faptelor de limbă din perspectivă diacronică, singura care poate facilita înțelegerea adecvată a formării și a funcționării, în cadrul sistemului, a anumitor unități lexicale ori a unor structuri gramaticale particulare, prezente încă de la început sau apărute ulterior în limba română, în urma unor evoluții sinuoase.

1.1. În afara verbului, dintre clasele morfologice, cea mai complexă, dar și cea mai interesantă, rămîne cea a pronumelui, care are un inventar bogat și eterogen de unități constitutive, ce au cunoscut, de-a lungul veacurilor, întrebuițări variate și, uneori, limitate. Niculescu (1965) precizează că „particularitățile flexiunii pronominale în limba română constau nu atît în existența sau în nonexistența unui element, cît mai ales într-o utilizare deosebită a inventarului de forme moștenit din latină, precum și în valoarea funcțională atribuită fiecărui element în ansamblul sistemului” (p. 39).

1.2. Dintre categoriile de pronume, se detașează cea a indefinitelor ai cărei membri s-au format în număr semnificativ pe tărîmul limbii române, odată cu necesitățile evidente de a completa atît pierderile de la latină înspre română, cît și din nevoia de nuanțare a semnificațiilor (Stoica, 2011, p. 445). În acest sens, lingviștii care s-au aplecat pe îndelete asupra viețuirii unor pronume latinești ori asupra apariției altora în limba română au remarcat că „pronumele și adjectivele nehotărîte prezintă mai multe particularități și neregularități datorită faptului că ele constituie o clasă mai eterogenă decît alte pronume” (Gheție, 1997, p. 129) și că se caracterizează prin anumite instabilități (Frîncu, 2009, p. 286). În paginile SOR, G. Pană Dindelegan și colaboratorii săi observă că, în ceea ce privește cuantificatorii, „the specific features of OR¹

* Adresă de corespondență: adrianchircu@yahoo.fr.

¹Old Romanian.

quantified nominal phrases involve the inventory, form, word order, and values of quantifiers and the formal marking of the agreement between quantifiers and nouns” (SOR, p. 356).

1.3. În această ipostază a complexității formale și a comportamentului sintactic se găsește și cuantificatorul indefinit *altcineva*, care, de-a lungul vremii, a cunoscut o evoluție interesantă, nerelevantă pînă în prezent și asupra căreia ne oprim în rîndurile ce vor urma, încercînd să ilustrăm, în special, particularitățile structurale și funcționale.

2. Pronumele *alter* și *qui* dinspre latină înspre română și înspre celelalte limbi romanice

În ceea ce privește termenii constitutivi ai compusului *altcine(va)*, aceștia sînt de origine latinească și sînt prezenți, în bună măsură, în întreaga Românie.

2.1. De pildă, Wilhem Meyer-Lübke înregistrează, în coloanele dicționarului său (REW 382), următorii descendenți ai lat. ALTER: rom. *alt*, dalm. *yultro*, it. *altro*, sard. log. *atteru*, engad. *oter*, friul. *altri*, fr. prov. *autre*, cat. *altre*, sp. *otro*, port. *outro*, la care se adaugă alte forme, adesea vechi ori dialectale, nesemnificate de către lingvistul amintit: v. cat. *altro*, cat. dial. (Perpignan) *altru*, cors. *altru*, sard. campid. *atru* (*àturu*, *àteru*), sard. gal. *altu*, dalm. *jualtro*, prov. *aurre*, *autre*, galic. *outro*, astur. *oitre*, *utru*, calab. *àvtru* (*àvtru*, *atru*), gasc. *àut* (*àute*, *àude*), v. leon. rioj. arag. nav. *otre*.

2.2. Aceeași răspîndire generală cunoaște lat. QUI (REW 6953), ale cărui forme sînt însă diferit repartizate (Väänänen, 2006, p. 126): pe de o parte, avem o selectare a formei-tip de nominativ (it. *chi*, v. sard. log. *ki*, engad. *k'i*, fr. prov. cat, v. sp., v. port. *qui*), iar, pe de altă parte, a formei de acuzativ *quem*, reperabilă în rom. *cine*, v. sard. log. *ken*, sard. campid. *kini*, surs. *kuin*, cat. (Mallorca) *kin*, sp. *quien*, port. *quem*, dalm. abruz. *kenunge*, galic. *quen*.

Privitor la acest din urmă constituent, respectiv *cine*, se poate observa că limba română concordă, în mare parte, cu domeniul lingvistic ibero-roman, susținîndu-se, și în acest caz, teoria ariilor laterale avansată de către Bartoli (1925) și adoptată și de către Pușcariu (1976, p. 212), întrucît descendenții pronumelui interogativ-relativ *qui* au o formă de acuzativ, față de limbile romanice centrale, în care avem forme pronominale ce descind dintr-un nominativ.

2.3. Pe tărîmul limbii române, la cel de-al doilea element al compusului, mai precis la *cine* (Densusianu, 1962, II, p. 125), s-a adăugat particula indefinită *-va*, a cărei origine trebuie căutată în paradigma formelor verbale ale verbului *a vrea* (*-va* < *vare* < *voare* < lat. VOLET; Lombard, 1938, p. 203–205; Stoica, 2011, p. 446) și care are întrebuițări multiple la nivel morfologic. Această valoare complementară a verbelor care semnifică ‘a vrea’ nu este întîlnită exclusiv în română, ci și în alte limbi (Haspelmath, 1997, p. 159)².

Rolul particulei este de a marca o nuanță de incertitudine³ în privința cunoașterii unei persoane (*cineva*, *careva*), a unui obiect (*ceva*), a unei circumstanțe (*unde*, *cum*, *cînd*) ori a unei cantități (*cît*). Așadar, *-va* („scalar focus particule”) trebuie considerată o marcă a unor tipuri speciale de pronume indefinite sau adverbe, sugerînd indeterminarea (Haspelmath, 1997, p. 158).

În timp, noii forme compuse i s-a alipit, precum altor membri ai clasei pronominale, particula *și*, care provine din lat. IPSE (Dimitrescu, 1974, p. 154) și care a cunoscut, în partea orientală a Imperiului Roman, o întrebuițare semnificativă, marcînd adesea insistența.

2.4. Sintagme asemănătoare din punct de vedere formal și/sau funcțional întîlnim nu numai în latină (*qui alter*), ci și în limbile romanice din domeniile lingvistice galo-italice (it. *qui altro*, *altro qualcun*, *qualcun*

²Lombard (1938, p. 204) menționează că există o particulă asemănătoare în albaneză (*do*), de origine verbală (vb. *dua* ‘a iubi, a-i plăcea, a vrea, a voi, a dori ceva’). Aceasta se atașează unor pronume nehotărîte (*kush-dó*, *tsili-dó*, *sikush-do*, *sitsili-do* etc.).

³Manoliu Manea (1968, p. 111) consideră că *-va* este un indice al nondelimitării și că „joacă rolul de determinativ explicit al seriei *cine*, *ce*” și că nu este exclus să apară și determinări explicite (*cineva dintre noi*).

altro; fr. *qui (d') autre, quelqu'un d'autre*; cors. *chi altru* etc.)⁴. Din contră, de-a lungul secolelor, în teritoriile ibero-romanice, s-a răspândit o sintagmă (*qui magis*) ce diferă din punct de vedere structural, însă nu și funcțional (sp. *quién más*, port. *quem mais*, cat. *qui més*, galic. *quen más* etc.). Aceste exemple dovedesc că avem de-a face cu o trăsătură sintactică moștenită, însă care, ulterior, a cunoscut o oarecare detașare de modelul inițial.

2.5. În sprijinul celor anterior prezentate, pot fi aduse în discuție și remarcile făcute de către **Le Goffic (2015)** asupra relațiilor care se stabilesc între pronumele interogative și cele nehotărîte. Acesta afirmă că, în astfel de situații, avem a face atît cu asemănări, cît și deosebiri; în privința similitudinilor, avem introducerea unei variabile care deschide multiple căi de abordare (întrebare, indefinire, subordonare etc.), reperabile în orice limbă; referitor la deosebiri, acestea rezidă în funcționare și în evoluție. De asemenea, în perspectivă diacronică, clasa interogativelor este stabilă, însă pronumele nehotărîte sînt „extrêmement instables, ils constituent des séries paradigmatiques aux contours souvent flottants ou incertains, souvent en relation de chevauchement partiel et/ou de concurrence” (**Le Goffic (2015)**, p. 132).

3. Reper teoretice actuale asupra cuantificatorilor constitutivi

Pentru o interpretare adecvată a asocierii sintagmatică a celor doi cuantificatori (*altul* + *cineva*), considerăm că ar trebui să urmărim dacă pot fi identificați anumiți factori de ordin semantico-funcțional, care ar fi putut duce la lexicalizarea sintagmei autonome⁵. După cum se poate remarca, gruparea este alcătuită din doi cuantificatori existențiali, situație care a facilitat, într-un anumit fel, apropierea lor în cadrul structurii investigate, în ciuda unor trăsături semantice diferite.

3.1. Pe de o parte, *alt(ul)* este un separativ [+ Separativ] și are următoarele trăsături semantice: [– Aproximare], [+ Relativ], [+ Unic], [– Legat discursiv], [± Uman], iar, pe de altă parte, *cineva* cunoaște următoarele opoziții lexicalizate⁶: [– Separativ], [– Aproximare], [– Relativ], [– Unic], caracterizat fiind și prin apreciere calitativă [– Legat discursiv], [+ Uman], [– Spec.] (**GALR**, I, p. 256).

3.2. De asemenea, trebuie menționat faptul că amîndoi termenii antrenați în constituirea sintagmei conțin „semantic idea (presupoziția) de existență a unor elemente (elementele cuantificate)” (**GBLR**, p. 144), asocierea nefiind întâmplătoare, căci atît *cineva*, cît și *altul* nu aduc o informație suplimentară în enunț în ceea ce privește persoana la care se raportează. De fapt, *altul* nu face altceva decît să opereze o selecție succesivă: nu *cineva*, ci *altcineva*, o altă persoană decît cea inițial desemnată.

3.3. În paginile **GR**, alternativul *altul* este descris din aceeași perspectivă, considerîndu-se că este un indefinit care are o dublă categorizare, lexicală și funcțională și că, în cazul elipsei nominale, „assumes a special form (incorporating the bound-morpheme definite article)” (p. 300).

3.4. Se poate observa că termenii antrenați în constituirea sintagmei inițiale au valori diferite, singura trăsătură care îi unește fiind [– Aproximare]. De altfel, în cadrul opoziției [+ Relativ] / [– Relativ], entitățile din domeniul cuantificat pot fi privite în sine (*unul, cineva*) sau prin raportare la alte entități din domeniul cuantificat, față de care se diferențiază sub anumite aspecte (*altul, altcineva*)” (**GALR**, I, p. 255).

3.5. Din analiza semică a acestor cuantificatori existențiali, reiese că anumite incompatibilități de ordin semantic s-au șters ori s-au atenuat, ceea ce a facilitat, de altfel, și crearea compusului *altcineva*.

⁴Pentru unele detalii privitoare la acest tip de sintagme din limbile romanice, a se vedea și **Avram (2005)**, p. 162–167).

⁵**Prévost & Fagard (2007)**, p. 6) consideră că „la lexicalisation tend à mettre l'accent sur la forme d'arrivée, lexicale, et accorde [...] une importance moindre aux mécanismes à l'œuvre, même si, parmi eux, la coalescence est souvent considérée comme décisive”.

⁶A se vedea, de asemenea, **Manoliu Manea (1968)**, p. 109–113).

4. *Altcineva*: dinspre sintagmatizare înspre lexicalizare în limba veche

În principalele lucrări de gramatică istorică românească, procesul evolutiv al compuselor nehotărâte este urmărit secvențial, autorii limitându-se, în principal, la descrierea inventarului și la relevarea în special a unor trăsături generale ale clasei (Avram, 2005, p. 162–167; Popescu-Marin, 2007, p. 254–256) și, mai puțin, la comportamentul sintactic al acestora, fie că este vorba despre un centru de grup sau despre un adjunct.

4.1. De pildă, Stan (2013) constată că „anumite tipuri de combinații între cuantificatori și determinanții pronominali au ieșit din uz în epoca veche” și precizează că „anumite variante de topică a cuantificatorilor în raport cu determinanții pronominali nu s-au impus în limbă (*alte multe fi-vor*, GS, 27^v, p. 318)” (p. 54), iar G. Pană Dindelegan *et al.* susțin că „at the beginning of the old period, the constraints of the distribution definite/non-definite forms of determiners *alt(ul)* were not fixed. Thus, in structures with overt nominal heads, there appear not only article-less forms, which generalized as adjectives (*altă țară*, DÎ, 33, 241^v, p. 130), but also definite forms (*altul oarecarele giurământu*, CV, 67^v, p. 362), which specialized as pronouns; in the structures in which the determiner is used pronominally, the adjectival form is also available (*va face curvie una cu altă*, Prav.1581, 205^v–206^r, p. 162)” (SOR, p. 303).

4.2. Studiul atent al scrierilor noastre vechi ilustrează că, în ceea ce privește apariția cuantificatorului asupra căruia ne aplecăm în acest studiu (*altcineva*), avem de-a face cu un proces complex, de durată, în cadrul căruia s-au petrecut modificări esențiale.

Probabil că, înainte de constituirea sintagmei în discuție, procesul de asociere dintre *cine* și particula *-va* era pe cale de a se fi încheiat, după cum lasă să se înțeleagă atestările din veacul al XVI-lea⁷. Prin constituirea lui *cineva* și a altor cuantificatori similari, se reface, într-un anumit fel, o parte din complexul sistem pronominal latinesc, care a suferit pierderi importante. De pildă, în limba română, nu găsim nici o urmă a lat. *aliquis, aliqua, aliquid, aliquod; quispiam, quæpiam, quidpiam; qui, quæ, quod; quidam, quedam, quoddam; quis (quæ), quid (quod); quisquam, quæquam, quodquam (quidquam)*.

4.3. Așadar, forma compusă (*altcineva*) este rezultatul contopirii elementelor sale componente și își găsește o explicație în faptul că *cineva* avea înțelesul ‘o persoană oarecare; o persoană pe care nu o cunoaștem’, iar, pentru a desemna o altă persoană necunoscută, avea nevoie de un determinant care să-i clarifice semnificația. Astfel, prin intermediul indefinitului *altul*, se ivește posibilitatea de a desemna o altă persoană oarecare; o altă persoană necunoscută sau căreia nu vrem să-i dezvăluim / să-i precizăm identitatea (*Altcineva* a fost acolo, nu el).

4.4. Compusul *altcineva* este atestat încă din secolul al XVI-lea atât în scrieri ce au un caracter religios, cât și în scrieri laice⁸, însă nu cu o frecvență ridicată, ci apare doar sporadic, ceea ce sugerează faptul că încă nu se generalizase întrebuintarea sa:

- (1) *E să Ilie și Pavel sau altu-cineva cătră ceriu s-au fost luați* (CC², 515, p. 461)
- (2) *n-au avut, nice de la Aron vodă, nice de la altucineva* (DÎ, 58, 2^r, p. 180)

4.5. De asemenea, se poate observa că puținele ocurențe dovedesc că *altcineva* nu se stabilizase încă din punct de vedere formal, ezitățile apărând chiar în interiorul aceluiași text și, în special, în situațiile în care aveam cazurile dativ și genitiv:

- (3) *nu altui cuiva, dentr-acela adeveritu, spre una de elușu* (CC², 459, p. 409)

⁷ Avram (2005, p. 163) observă că, în limba română, avem „o serie de compuse mai complexe, cu *alt* + un compus nehotărât cu bază relativă”.

⁸ Pentru identificarea exemplurilor, am parcurs un număr însemnat de texte, inclusiv crestomații (de pildă, CLRV sau LRM), însă, în *Corpus*, le-am inclus doar pe cele care conțineau fapte de limbă relevante pentru demersul nostru investigativ. Textele aparțin în esență unor arii stilistice diferite (texte religioase, administrative ori literare), fiind vorba atât despre traduceri, cât și despre scrieri originale.

4.6. În următoarele două veacuri, forma pronominală începe să se fixeze și să se răspîndească, însă totuși am identificat ezitări de folosire în texte reprezentative din secolul al XVII-lea, mai ales la cazurile oblice, care ridică, după cum se va vedea, probleme de acord intrasintagmatic. Se poate constata că, la cazurile oblice (6–10), autonomia elementelor constitutive este mai ușor de reperat decît la cele directe (4–5):

- (4) *de la stăpîniri sau de la alt cineva a tocmi moara* (SD, p. 301)
- (5) *Nu sămt eu Dumnedzău nice altul cineva de noi* (CazV., 77^v, p. 378)
- (6) *Un om de va vrea să lase altuicuiua vreun lucru* (Prav.1646, p. 75)
- (7) *din partea altcuiua dintre acei, care au o apreciabilă experiență* (AI,O, p. 401)
- (8) *acela face prepus cum să dea altuicuiua să se otrăvească* (Prav.1652, p. 244)
- (9) *iară nu cu altă eparhie a altuicuiua* (Prav.1652, p. 400)
- (10) *iară nu altuicuiua, că cătră tine grăiaște* (EÎ, 262, p. 300)

În aceste exemple, se observă că, adesea, avem sintagme alcătuite din termeni ce se caracterizează prin independență morfologică și prin dependență sintactică. Cu timpul însă, forma cuantificatorului pronominal *altul* va cunoaște un proces evolutiv care are drept rezultat apropierea formală de adjectiv (*alt*), iar nu funcțională (*alt* are valoarea lui *altul*). Chiar dacă, în anumite situații (1–2), *-l* lipsește (*altu*), informația gramaticală sugerată de acesta este preluată, întocmai ca la numele comune din limba vorbită, de desinența *u* (GBLR, p. 89), care, precum formantul complet *-ul*, diferențiază pronumele de adjective (GBLR, p. 147) și le încadrează pe cele dintîi la tipul 1, unde „opозиțiile gramaticale se marchează prin desinențe care exprimă solidar genul, numărul și cazul” (GALR, I, p. 262). La cazurile oblice, se remarcă omisiunea aproape generală a particulei pronominale *-a*, în structura cuantificatorului existențial *altul* (în loc de *altuia*, avem *altui*).

4.7. Situațiile în care elementul constitutiv principal al sintagmei (*cineva*) este însoțit de particula *-și* (*cinevași/cinevaș*) au o frecvență relativ scăzută, însă sînt relevante pentru urmărirea aspectelor legate de apariția formei compuse ce ne interesează. În asemenea contexte, rolul lui (*-și*) nu este doar de marcarea a clasei pronominale, ci și de întărire a părții de vorbire din a cărei structură face parte. Se observă, din nou, că, la cazurile oblice, autonomia lui *cinevași* este mult mai evidentă, probabil și din cauză că forma nehotărîtului este simțită greoaie, mai ales că are în structura sa un număr de patru constituenți⁹:

- (11) *ce ca cînd ară munci pre alt cinevaș, așa să ne pare noao* (CC², 66, p. 68)
- (12) *nici că zice altcinevași fără numai acest Pătrașcu țiganu* (AJ, 845, p. 921)
- (13) *dîndu-i altcinevași banii, să fie volnic a da casile* (AJ, 531, p. 590)
- (14) *nici le-au dat altui cuivași danie, ci au rămas dă a să stăpîni* (AJ, 408, p. 452)
- (15) *vreo bănuială asupra Dinului Căprescul sau a altui cuivași* (AJ, 682, p. 641)
- (16) *că nu scrie în diiată că-l lasă Lipoveanului sau altui cuivași* (AJ, 518, p. 576)

4.8. Interesant ne apare și exemplul următor, în care avem o asociere între o formă de plural a alternativului (*altor*) cu nehotărîtul *cinevași*, care are o formă de singular, însă *i* se atribuie un înțeles de plural. Probabil că avem de face cu o structură analogică, în care se pornește de la folosirea formei primare *cine* cu înțeles de plural. Dimitrescu (1974, p. 184) identifică mai multe scrieri în care apare această valoare, precizînd că *cine* era folosit și pentru singular, și pentru plural (*cine mă văzură*, CP¹, 51^f, p. 135 / *cire iubiți Zeul*, PS, 159^f, p. 201), întrebuintare care nu este reperată în limba română actuală:

- (17) *ei vrea să margă asupra altor cuivaș* (CC, ITR, 71^f, p. 193)

4.9. Determinările grupării nu sînt frecvente, adjuncții avînd valoare adjectivală sau pronominală. În astfel de cazuri, centrul de grup este reprezentat de amîndoi membrii constitutivi (*altul + cineva*) sau, implicit, de forma compusă (*altcineva*):

⁹Fără a oferi exemple extrase din texte vechi, Avram (2005, p. 163) menționează și o formă supracompusă cu cinci membri (*vrealcineva*).

- (18) *în pilda a altui cuiva păcătos ca-ntr-o oglindă a o privi poate* (CD, p. 139)
 (19) *sau pre altcineva oarecarele vei tu* (Mărg., 153^r, p. 426)
 (20) *veri altcineva a lui, să nu hulească pre Dumnezeu* (Mărg., 147^r, p. 410)

4.10. Într-un singur enunț reperat de noi, compusul *altcineva* este folosit cu valoare adjectivală. Utilizarea este atipică, deoarece pronumele compuse cu *cine* nu cunosc această valoare. Presupunem că avem de-a face cu o schimbare de valoare gramaticală datorată confuziei cu un cuantificator existențial de aceeași factură, respectiv *altul*, mult mai des întrebuițat și cu valori mult mai generale [$\pm$ uman] și, adesea, compatibile cu cele ale lui *altcineva* [+ uman], care este unul dintre corespondenții săi nonseparativi (GALR, I, p. 258):

- (21) *de-l va lua altul cineva om de a besearicii*¹⁰ (DVS, 214^r, p. 189)

4.11. Aceeași compatibilitate funcțională poate fi remarcată și în situațiile în care *nimeni* este asociat, în cadrul unor sintagme, cu *altul* sau *altcineva* (Chircu, 2014, p. 53–67), negativul substituind „substantivele de «gen personal», ca și nume de alte animate sau de inanimate personificate, aparținând, din punct de vedere semantic, paradigmei în care se încadrează și pronumele relativ-interogativ *cine*(?) și pronumele nehotărâte *cineva, oricine*” (Dominte, 2003, p. 72):

- (22) *nimini altcinevași să nu să amestece fără' dă numai vătăfu* (AJ, 177, p. 193)
 (23) *den vreme că nime altul n-au știut acia taină, fără numai hatmanul* (CAM, 311, p. 146)
 (24) *nu easte altul nimenea fără mine* (CPop.³, 43^r, p. 215)
 (25) *nimănuu altuia ca mie, nu iaste vestit și mărturisit a o ispiti* (VI, 204^v, p. 233)

4.12. În exemplul de mai jos, se poate observa totuși că, între cele două alternative (*altul* și *altcineva*), se simțea o diferență de semnificație, din moment ce sînt întrebuițate în același enunț (‘pe tine, pe altul sau pe o cu totul altă persoană neprecizată’):

- (26) *cînd vei vedea pre tine, sau pre altul, sau den slugile tale, sau din coconii tăi, sau pre altcineva din casa ta că să jură adease* (Marg, 1691, 73^v, p. 218)

4.13. Se pare că, în unele zone, la începutul veacului al XIX-lea, elementele constitutive ale lui *altcineva* își păstrau încă independența, ceea sugerează că pronumele erau încă considerate două elemente diferite, cu autonomie gramaticală:

- (27) *poate el încredința vînzarea lor altuia cuiva* (AB, 6, p. 192)

4.14. Ca o reminiscență a structurii latinești *qui alter*, s-a păstrat în română o structură arhaică *cine alt(ul)* / *alt(ul) cine*, prezentă, în general, în enunțuri interogative¹¹, care are un corespondent în limba italiană (*chi altro*) și care a fost concuroasă tot mai mult de forma pronominală compusă (*altcineva*):

- (28) *Cine altul va rășiți sîmnele grăitorilor din pîntece...?* (MVTs, 25, p. 559)
 (29) *Cine alt va zice ție aceastea care-ț zic eu?* (Mărg., 16^r, 63)

¹⁰Sintagma este ușor ambiguă, putînd fi interpretată și ca o apozitie (*de-l va lua altul cineva* [,] *om de a besearicii*).

¹¹A se vedea *supra*, discuțiile de sub §2.5.

5. Interpretarea morfosintactică a lui *altcineva*

Morfosintaxa compusului investigat nu a fost îndeajuns studiată din perspectivă diacronică, în ciuda faptului că pot fi reperate o serie de particularități structurale, cum ar fi flexiunea dublu marcată—pe de o parte, la primul element constitutiv, iar, pe de altă parte, la cel de-al doilea—sau absența formanților pronominali.

5.1. Dintru început, ținem să precizăm că structurile din limba veche contrazic descrierea comportamentului morfosintactic al nehotărîtului *altcineva*, realizată de către **Giurcea (2010)** pentru stadiul actual al limbii. Acesta susține că, în româna contemporană, cuantificatorul existențial *cineva* formează împreună cu *altul* anumite pronume compuse care sînt percepute ca niște entități sintactice simple și că „l'analyse de ces formes comme des composés (au lieu de *alt ceva* 'autre quelque chose', *alt* + NP ?) est soutenue par la flexion casuelle; tandis que *alt* prénominal reçoit des désinences casuelles (pour le genre et le nombre, on peut toujours dire que *ceva* et *cineva* ne sont que des masculins singuliers), les formes *altcineva* et *altceva* ne présentent que la flexion casuelle qui caractérise la deuxième partie: oblique *altcuiva* comme *cuiva* 'à/ de quelqu'un', absence d'une forme oblique pour *altceva* comme pour *ceva* (**Giurcea, 2010**, p. 164)”.

5.2. Într-un capitol dintr-o lucrare colectivă ulterioară (**RGR**), același autor reia discuțiile privitoare la nonflexiunea internă a compusului *altcineva* din româna modernă, susținînd că *altcineva* și *altceva* „can be analyzed as compounds because this *alt-* is uninflected and does not appear in its regular position: direct case (NA) *altcineva* 'alt somebody', oblique case (GD) *alt(*ui)cuiva*” (**RGR**, p. 152), dar exemplele date de noi (**3, 6–10, 14–18, 27**) dovedesc că, în limba veche, întrebuițarea pronumelui la cazurile GD e cît se poate de firească:

(30) *din spunerea și din cugetul mieu sau altuicuiva* (**VRC**, III^v, p. 187)

5.3. În ciuda argumentelor invocate în **RGR**, exemplele aduse de noi în discuție sugerează că, la început, flexiunea exista, fiind dublu marcată în cadrul sintagmei investigate, atît în ceea ce privește formele libere, cît și cele sudate. Flexiunea evidentă a celor doi termeni nu face altceva decît să ne arate că cei doi termeni sînt, în fapt pronume, *altul* avînd un rol de precizare. În acest sens, exemplele de mai jos sînt relevante și putem remarca faptul că cei doi constituenți trebuie considerați pronume, existînd o serie de mărci gramaticale certe, cum ar fi desinența de masculin, desinența cazuală și marca pronominală, evidente atît la NA, cît mai ales la GD:

(30) *altul cineva din crieri le-au plăzmuuit, unul ca acela nici al nostru* (**CII**, 249^v, p. 316)

(31) *de va fi și altul cinevaș făcut ca acealea din romani* (**CC, ITR**, 13^r, p. 153)

(32) *sînt roabă Domnul mieu Isus Hristos, iară nu altuua cuiva* (**DVS**, 300^r, p. 259)

5.4. Prin urmare, se poate observa că, din asocierea celor cuantificatori (*altul, cineva*), în urma unui proces de lexicalizare progresivă, a rezultat un compus (*altcineva*) ce face parte din clasa cuantificatorilor existențiali și care marchează „diferențierea în raport cu altă entitate din domeniul cuantificat (prin aceasta se aseamănă cu pronumele demonstrative de diferențiere), fiind corespondenți nonseparativi ai separativului *altul* (*Altcineva* vrea să-ți spună *altceva*.)” (**GALR**, I, p. 258).

5.5. Spre deosebire de alte asocieri sintagmatice ale cuantificatorilor indefiniți, constatăm că cea dintîi poziție este ocupată de *altul*, iar cea secundă de *cineva*, ceea ce ne face să presupunem că avem de-a face, în cazul lui *altul*, cu o topică fixă și cu specializare, care lămurește semnificația lui *cineva*. Pronumele *altul* este un adjunct cu valoare pronominală, iar nu cu valoare adjectivală cum s-ar crede la o interpretare de suprafață.

5.6. Fără a oferi prea multe detalii și fără a face un excurs diacronic, **Van Peteghem (1999)** întrevește și ea valoarea pronominală a acestui tip de constituenți în cazul limbii italiene (*Chi altri/altro* potrebbe farlo ?

‘Cine altcineva ar putea să o facă?’), afirmînd că „étant donné que *altro* a également une valeur pronominale en italien, il pourrait s’agir là d’un emploi pronominal, et non pas d’un emploi adjectival” (1999, p. 245). Același comportament sintactic îl observă și în cazul românei care se aseamănă, în această privință, cu italiana, distingînd foarte bine „la forme pronominales indéfinies *altul* de la forme adjectivales *alt*, et c’est en effet *altul* qui apparaît comme modificateur des pronoms interrogatifs et indéfinis” (1999, p. 245).

5.7. În ceea ce privește funcția sintactică realizată de cei doi termeni, considerăm că ne aflăm, mai degrabă, în prezența unui fenomen de dublare a funcției sintactice a lui *cineva* (subiect (2), complement (10) etc.), *altul* avînd nu numai rol de precizare, ci și de anticipare, întocmai ca la complementul direct și la cel indirect, unde este reiterată întreaga informație gramaticală.

O dublare similară a funcției gramaticale a pronumelor nehotărîte poate fi observată și în cazul sintagmelor înrudite din limba actuală: *cine altcineva* și *cui altcuiva*, unde avem aproximativ același comportament sintactic. Nici în acest caz, nu poate fi vorba despre un acord, ci mai degrabă cu o reiterare a informației gramaticale la amîndoi constituenții, așa cum o întrevede și Giurgea (2010), atunci cînd discută pe marginea cazului oblic al structurii *cine altcineva*. Acesta consideră că „le N grammatical est épelé deux fois” și că „le mouvement du N grammatical ressemble au mouvement des clitiques, étant déterminé par un besoin de l’élément qui se déplace plutôt que de la cible” (2010, p. 166).

6. Concluzii

Din faptele de limbă evidențiate, reiese că procesul prin care *altcineva* s-a lexicalizat este unul complex și a avut loc în etape succesive, datorate, în special, unor particularități structurale. Chiar dacă modelul de realizare a fost cel oferit de limba latină, evoluția a depins, în bună măsură, de specificitatea limbii române, care s-a detașat de limbile romanice surori, inovînd mult mai mult atît la nivel morfologic, cît și sintactic, datorită flexiunii pronunțate ce o caracterizează.

Un rol important în realizarea compusului *cineva* l-a avut glisarea pronumelui relativ-interogativ *cine* înspre sfera nehotărîtelor, odată cu atașarea particulei indefinite *-va*, ce caracterizează un număr semnificativ de membri.

În timp, prezența informației gramaticale în structura celor două pronume a fost simțită ca fiind greoaie, încercîndu-se concentrarea acesteia la finalul compusului. Evoluția sintagmei inițial constituite a fost una oscilantă, eliminîndu-se, într-un prim moment, desinențele de gen și caz ale alternativului, ceea ce a dus, ulterior, la sudarea compusului *altcineva*. Mai rezistente la compunere au fost însă formele celor două pronume la cazurile oblice, care, în timp, și-au concentrat informația gramaticală în partea finală a noului compus (*altcuiva*).

Considerăm că astfel de analize punctuale sînt necesare pentru înțelegerea constituirii unor părți de vorbire cu o structură complexă, deoarece ilustrează modul în care acestea au luat naștere și cum au evoluat, dar și certifică, în perspectivă sintactică, interpretarea apropiată.

Bibliografie

A. Corpus

- AB = Mihail, P. & Mihail, Z. (1993). *Acte în limba română tipărite în Basarabia*, vol. I (1812–1830), precedate de Bibliografia tipăriturilor românești din Basarabia (= BTRB), Editura Academiei Române, București.
- AI,O = Antim Ivireanul, *Opere*, ediție critică și studiu introductiv de G. Ștrempel, Editura Minerva, București, 1972.
- AJ = *Acte judiciare din Țara Românească* [1775–1781], ediție întocmită de Gh. Cronț et al., Editura Academiei Române, București, 1973.
- CAM = Pseudo-Amiras, *Cronica anonimă a Moldovei* [1661–1729], studiu și ediție critică de D. Simionescu, Editura Academiei Române, București, 1975.
- CazV. = Varlaam, *Carte românească de învățătură*, vol. II (*Textul*), ediție îngrijită și glosar de S. Toma, prefață și studiu introductiv de D. Zamfirescu, Editura Roza Vînturilor, București, 2011.
- CC² = Coresi, *Cartea cu învățătură* [1581], publicată de S. Pușcariu și Al. Procopovici, vol. I (*Textul*), Atelierele Grafice Socec & Co., București, 1914.

- CC, ITR = C. Cantacuzino, *Istoriia Țării Rumânești*, ediție critică, studiu filologic, studiu lingvistic, glosar și indice de nume proprii de O. Dragomir, Editura Academiei Române, București, 2006.
- CD = D. Cantemir, *Divanul sau gîlceava înțeleptului cu lumea sau Giudețul sufletului cu trupul*, text stabilit, traducerea versiunii grecești, comentarii și glosar de V. Cîndea, postfață și bibliografie de Al. Duțu, Editura Minerva, București, 1990.
- CII = D. Cantemir, *Istoria ieroglică*, ediție îngrijită de P. P. Panaitescu și I. Verdeș, Editura Minerva, București, 1973.
- CLRV = Mareș, Al. (coord.) (2016). *Crestomația limbii române vechi*, vol. I (1521–1639), ediția a II-a revăzută și adăugită, Editura Academiei Române, București.
- CP¹ = Coresi, *Psaltirea slavo-română [1577], în comparație cu psaltirile coresiene din 1570 și din 1589*, text stabilit, introducere și indice de Stela Toma, Editura Academiei Române, București, 1976.
- CPop.³ = *Cele mai vechi cărți populare în literatura română*, vol. III (*Călătoria lui Zosim la blajini, Bertoldo*), studii filologice, studii lingvistice, ediții și glosar de M. Stanciu-Istrate și M. Georgescu, Editura Minerva, București, 1999.
- CV = *Codicele Voronețean*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mariana Costinescu, Editura Academiei Române, București, 1981.
- DÎ = Chivu, Gh., Georgescu, M., Ioniță, M., Mareș, Al. & Roman-Moraru, Al. (eds) (1979). *Documente și însemnări românești din secolul al XVI-lea*, Editura Academiei Române, București.
- DVS = Dosoftei, *Viața și petrecerea sfinților* [Iași, 1682–1686], text îngrijit, notă asupra ediției și glosar de R. Frențiu, Editura Echinox, Cluj[-Napoca], 2002.
- EÎ = *Evangelhie învățătoare* [Govora, 1642], ediție, studiu introductiv, note și glosar de A.-M. Gherman, București, Editura Academiei Române, 2011.
- GS = *Gromovnic* (popa Stanciu, 1636), în Mareș, Al. (coord.) (2006). *Cărți populare din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea. Contribuții filologice*, Fundația Națională pentru Știință și Artă, București, p. 313–320.
- LRM = Mazilu, D.H. (coord.) (2003). *Literatura română medievală*, Editura Academiei Române & Editura Univers Enciclopedic, București.
- Mărg. = Ioan Gură de Aur, *Mărgăritare*, ediție îngrijită, indice de nume și glosar de R. Popescu, Editura Libra, București, 2001.
- MVTS = Munteanu, E. (coord.) (2016). *Vechiul Testament – Septuaginta*. Versiunea lui N. Spătarul-Milescu [1683–1686] (Ms. 45, BAR Cluj), Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, Iași.
- Prav.1581 = *Pravila ritorului Lucaci* [1581], text stabilit, studiu introductiv și indice de I. Rizescu, Editura Academiei Române, București, 1971.
- Prav.1646 = *Carte românească de învățătură* [1646], ediție critică, ediția a fost întocmită de A. Rădulescu *et al.*, Editura Academiei Române, București, 1961.
- Prav.1652 = *Îndreptarea legii* [1652], ediția a fost întocmită de A. Rădulescu *et al.*, Editura Academiei Române, București, 1962.
- PS = *Psaltirea scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI-XVII traduse din slavonește*, edițiune critică de I.-A. Candrea, 2 vol., Atelierele Grafice Socec & Co, București, 1916.
- SD = *Documente din vechiul ocol al Cîmpulungului Moldovenesc*, culese, adnotate și publicate de T. V. Stefanelli, Librăriile Socec & Co și C. Sfetea, București, 1915.
- VI = Stanciu-Istrate, M. (2013). *Reflexe ale medievalității europene în cultura română veche. Varlaam și Ioasaf în cea mai veche versiune a traducerii lui Udriște Năsturel*, Editura Muzeului Literaturii Române, București.
- VRC = Varlaam, *Opere. Răspunsul împotriva catihismusului calvinesc*, ediție critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu, Editura Minerva, București, 1984.

B. Referințe

- Avram, M. (2005). *Despre câteva pronume și adverbe nehotărîte în limbile romanice*, în *Studii de morfologie a limbii române*, Editura Academiei Române, București, p. 162–167.
- Bartoli, M. (1925). *Introduzione alla neolingvistica (Principi – Scopi – Metodi)*, Leo S. Olschki Éditeur, Genève.
- Chircu, A. (2014). *Observații asupra sintagmelor alt nime și nime alt în limba română veche*, în Zafiu, R., Dragomirescu, A. & Nicolae, Al. (eds), *Limba română: diacronie și sincronie în studiul limbii române* (Actele celui de al 13-lea Colocviu Internațional al Departamentului de lingvistică, București, 13–14 decembrie 2013), vol. I (*Gramatică. Fonetica și fonologie. Istoria limbii române, filologie*), Editura Universității din București, București, p. 53–67.
- Densusianu, Ov. (1961). *Istoria limbii române*, vol. 1 (*Originile*), ediție îngrijită de J. Byck, Editura Științifică, București.
- Densusianu, Ov. (1962). *Istoria limbii române*, vol. 2 (*Secolul al XVI-lea*), ediție îngrijită de J. Byck, Editura Științifică, București.
- Dimitrescu, Fl. (1974). *Introducere în morfosintaxa istorică a limbii române*, Centrul de multiplicare al Universității din București, București.
- Dominte, C. (2003). *Negația în limba română*, Editura Fundației România de Mîine, București.
- Frâncu, C. (2009). *Gramatica limbii române vechi (1521–1780)*, Editura Demiurg, Iași.
- GALR = Guțu-Romalo, V. (coord.) (2008). *Gramatica limbii române*, 2 vol., tiraj nou, revizuit, Editura Academiei Române, București.
- GBLR = Pană Dindelegan, G. (coord.) (2016). *Gramatica de bază a limbii române*, ediția a II-a, Editura Univers Enciclopedic Gold, București.

- Gheție, I. (coord.) (1997). *Istoria limbii române literare. Epoca veche (1532–1780)*, Editura Academiei Române, București.
- Giurcea, I. (2010). *Pronoms, déterminants et ellipse nominale. Une approche minimaliste*, Editura Universității din București, București.
- GR = Pană Dindelegan, G. (ed.) (2013). *The Grammar of Romanian*, Oxford University Press, Oxford.
- Haspelmath, M. (1997). *Indefinite Pronouns*, Oxford University Press, Oxford.
- Le Goffic, P. (2015). *Indéfinis et interrogatifs: le cas du français*, în „Langue française”, vol. 187, p. 111–136, [Crossref](#).
- Lombard, A. (1938). *Une classe spéciale des termes indéfinis dans les langues romanes*, în „Studia neophilologica”, vol. 11, p. 186–209, [Crossref](#).
- Manoliu Manea, M. (1968). *Sistematica substitutelor din limba română contemporană standard*, Editura Academiei Române, București.
- Manoliu Manea, M. (1993). *Gramatică, pragmasemantică și discurs*, Editura Litera, București.
- Niculescu, Al. (1965). *Individualitatea limbii române între limbile romanice*, vol. I (*Contribuții gramaticale*), Editura Științifică, București.
- Popescu-Marin, M. (coord.) (2007). *Formarea cuvintelor în limba română din secolele al XVI-lea – al XVIII-lea*, Editura Academiei Române, București.
- Prévost, S. & Fagard, B. (2007). *Grammaticalisation et lexicalisation: la formation d'expressions complexes*, în „Langue française”, vol. 156, p. 3–8, [Crossref](#).
- Pușcariu, S. (1976). *Limba română*, vol. I (*Privire generală*), prefață de G. Istrate, note, bibliografie de I. Dan, Editura Minerva, București.
- REW = Meyer-Lübke, W. (2009). *Romanisches Etymologisches Wörterbuch*, 7. unveränderte Auflage, Universitätsverlag Winter, Heidelberg.
- RGR = Dobrovie-Sorin, C. & Giurcea, I. (eds) (2013). *A Reference Grammar of Romanian*, vol. I (*The noun phrase*), John Benjamins Publishing Company, Amsterdam–Philadelphia.
- SOR = Pană Dindelegan, G. (ed.) (2016). *The Syntax of Old Romanian*, Oxford University Press, Oxford, [Crossref](#).
- Stan, C. (2013). *O sintaxă diacronică a limbii române vechi*, Editura Universității din București, București.
- Stoica, G. (2011). *Pronumele indefinit. De la latină la româna comună*, în Zafiu, R., Ușurelu, C. & Bogdan Oprea, H. (eds), *Limba română: ipostaze ale variației lingvistice*, Actele celui de-al 10-lea Colocviu al Catedrei de limba română (București, 3–4 decembrie 2010), vol. I (*Gramatică și fonologie. Lexic, semantică, terminologii. Istoria limbii române, dialectologie și filologie*), Editura Universității din București, București, p. 443–449.
- Väänänen, V. (2006). *Introduction au latin vulgaire*, Éditions Klincksieck, Paris.
- Van Peteghem, M. (1999). *L'indéfini «autre»: déterminant ou adjectif. Étude comparée français – espagnol – italien – roumain*, în „Cahiers de l'Institut de Linguistique de Louvain”, vol. 25, nr. 1–2, p. 235–250, [Crossref](#).